

JOSEPH VOGL

Médiummá-válás: Galilei távcsöve¹

Mikor Galileo Galilei 1610-es *Siderius Nuncius* (*A csillaghírnök*) című művében azon hallatlan üzenetekről beszél, amelyek a csillagokat a távcsőnek, a távcsőt a szemnek, a szemet a kéznek, majd ezeket újra, feketén-fehéren a papírnak, a könyvnek és az olvasóknak adják át, akkor ez nem csak a kopernikanizmus demonstrációjáról szól – egy új kozmológia láthatóságáról – vagy az égbolt szemléletének egy meglepően új, sietősen és néhány éjszakán lejegyzett születéséről. Benne sokkal inkább annak megváltozott meghatározását is fel lehet ismerni, ami a látás, a láthatóság, a szem, a tekintet és a (meg)látott dolog viszonyát jelenti. Sőt, még többet, egy megváltozott technológiáról van szó: ugyanis a műszernek, amely a legenda szerint holland lencsecsiszolóktól került Olaszországba, Galilei pedig egyszerűen plagizálta azt, Galilei kezében és szeme előtt alapvetően megváltozott a karaktere, tehát az adatokat² egészen sajátos módon bocsátotta ki, és – így hangzik a tézis – eszközből médiummá vált. Hogyan írható le ez a transzformáció, ez a médiummá-válás, és a médiatörténeti dátum?

Elsőként az érzékek denaturálásán keresztül. Figyelemre méltó, hogy Galileo Galilei a teleszkópot nemcsak a Földről az égre fordította, és ezzel – Blumenberg szerint – egy messzeható teoretikus fordulatot hajtott végre, amelyben talán a természetismeret technizálása jelentkezik: „nemcsak a Földön történő gyakorlati felhasználásáról gondoskodtam, hanem az égitestek vizsgálatára adtam magamat.”³ Galilei az égbolt bármiféle kutatása elé ehelyett magának a műszernek a kutatását helyezte, egy olyan kutatást, amely mindegyik égbolt-megfigyelést a „műszer elméletére vezet vissza”,⁴ és a papír-, illetve a kétlencsés új ólomcsőből egy éppolyan átláthatatlan összefüggésrendszert hozott létre. Ez olyan kísérleteket eredményezett, amelyek a teljesítményt, a nagyítást, a szögmérést a távcső segítségével teszik próbára. A teleszkóp általi tekintet ennek a tekintetnek a törvényszerűségeire irányuló pillantással egészül ki, és nem enged látni semmit, ami egy bizonyos módon ne engedne rálátást magára a látásra is. A távcső ekkor úgy jelenik meg, mint épített, konstruált, materializált teória vagy

¹ Joseph VOGL, *Medien-Werden: Galileis Fernrohr, Mediale Historiographien*, 1 (2001), 115–23. A fordítást az eredetivel egybevetette: Vincze Ferenc.

² [A német szövegben rendre a *Datum*, *Daten* kifejezések szerepelnek, amelyek egyaránt utalnak a 'naptári nap' és az 'adatok' jelentéseire is, ugyanis a szöveg a médiatörténeti eseményre és annak működésére is egyaránt vonatkozik.]

³ [A Magyar Csillagászati Egyesület ugyan a teljes fordításra hivatkozik, abban bizonyos, Vogl által idézett részek azonban nem találhatók meg. Kevés ilyen szöveghely van, ezért azokat a magyar fordítás egyéb előfordulási pontjai alapján fordítom, oldalszám feltüntetése nélkül.] Galileo GALILEI, *Siderius Nuncius (A csillaghírnök)*, Meteor Csillagászati Évkönyv, 2009. A következő megfontolások többek közt Hans Blumenberg alapvető elemzéseire támaszkodnak: Hans BLUMENBERG, *Das Fernrohr und die Ohnmacht der Wahrheit = Uő., Legitimität der Neuzeit*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 166.; Uő., *Die Genesis der kopernikanischen Welt*, Suhrkamp, Frankfurt/M, 1975.

⁴ GALILEI, *Siderius Nuncius*, n. p.

szemlélet: többé már nem a nagyításnak, a dolgok közelre hozásának vagy leképezésének apparátusa; nem egyszerűen az érzékek meghosszabbítása, nem segédeszköz, amely az érzékek hatótávját növeli meg vagy korrigálja, és végül nem csak előnyeinek „szárazföldi és hajóúton történő végrehajtásában”⁵ merül ki. Ehelyett az érzékeket alkotja újra, azt definiálja, ami az érzéki észlelést és a látást jelenti, és minden meglátott adatból egy konstruált és kiszámolt adatot hoz létre, végül olyan fenoméneket és „híreket” produkál, amelyek mindannyian az elmélet bélyegét hordják, és minden érzéki evidenciával ennek az evidenciának a kiszámításához szükséges eljárást közvetítik.

A látás efféle kísérletével az is összefügg, hogy a szem és a természetes pillantás esete semmi mást nem jelenít meg, mint egy esetet a többi optikai eset közül. Mert szigorúan véve, a távcső úgy nővel meg, ahogyan a szem kicsinyít le, vagyis a távcső-tekintet legalább annyira természetes, mint amennyire a szem látása mesterséges, és ez azt jelenti: Galilei távcsövével eltörlődnek a természetes látás, a természetes tekintet és a természeti-szem koordinátái. Johannes Kepler, aki lelkesen folytatta Galilei kísérleteit és megfigyeléseit, *Dioptrikájában* – *Schilderung der Folgen, die sich aus der unlängst gemachten Erfindung der Fernrohre für das Sehen und die sichtbaren Gegenstände ergeben* [A következmények leírása, amelyek a nemrégiben létrehozott, a látást és a látható tárgyakat szolgáló távcsövek találmányából adódnak] alcímmel – ezt azonnal megértette. A távcső eszerint „semmi esetre sem sorolható a szokásos eszközök közé”; az „eszköz elmélete” közvetlenül a szem elméletéhez kapcsolódik és fordítva: egyik sem tud „a másik nélkül” fejlődni; és amennyire ezek kölcsönösen meghatározzák egymást, olyannyira a távcső kérdései, optikája és törvényszerűségei azok, melyek a szem érzékelési teljesítményét definiálják. Ahogyan a távcső, úgy a szem is az alkalmazott geometria esete, amelynek törvényei szerint a retina „a látható dolgok színes sugaraival” van befestve.⁶ Kepler a szemet már 1604-ben – lencséből, sötétkamrából, retinából, illetve ernyőből álló – optikai apparátusként írta le, amely magát a látást mint optikai torzulást és ezzel minden érzéki észlelést mint konstitutív érzékcsalódást határozott meg.⁷ Éppen a távcső példáján mutatkozott meg még élesebben ez a tényállás: a szem, ahogyan a teleszkóp is, optikai rendszer, amely minden természetes differenciát kiolt, és minden pillantással [és pillanattal] ennek a pillantásnak egy konstrukciós módját, minden meglátott dologgal pedig egy technikai műveletet implikál. A látás távcső általi megváltozását tehát Galilei óta már nem lehet egy (ön)azonosan adott és természetes látás eredetére visszavezetni. Az is felépített és konstruált, amit maga a szem lát, a szem ezért többé már nem az arisztotelészi világfeltárás megbízható szerve; az igazság, és az is, amit a szem lát, épp olyanok, mint a csalódás – a látás elvesztette természetadta evidenciáját: olyan mértékben, amennyire a távcső többé már nem fogható fel pusztá segédeszközként és instrumentumként, annyira, amennyire ez elméleti tárggyá vált, és annyira, amennyire maga mint épített elmélet mutatkozik meg, a természetes látás világába tör be, és egészen a tekintet denaturálásához vezet tovább.

⁵ [A vonatkozó rész a magyar fordításban: „Hogy ezek a műszerek milyen sok helyen hasznosak lehetnek, akár a Földön, akár a tengeren, azt teljességgel fölösleges lenne sorolnom.”] *Uo.*, 241.

⁶ Johannes KEPLER, *Dioptrik*, W. Engelmann, Leipzig, 1904, 3f. és 28.

⁷ Uő., *Ad vitellionem paralipomena, quibus astronomiae pars optica traditur* = Uő., *Gesammelte Werke*, Bd. 2, C. H. Beck, München, 1937, 143 és 153. – idézi: Svetlana ALPERS, *Hű képet alkotni: holland művészet a XVII. században*, Budapest, Corvina, 57f. (14. jegyzet)

Másodsorban egy alapvető önreferencia előállításán keresztül. A távcsőre vonatkozás azt jelenti: a tekintet a távcsövön keresztül annak objektumát és megfigyelőjét egyszerre lokalizálja, avagy: Galilei megfigyeléseiben a távcsővel minden tárgyviszony mint a megfigyelés önviszonya definiálható; a mediális karakter annak önreferenciális struktúrájában is megmutatkozik. Már rámutattunk arra a meglepő fordulatra, amely Galilei tekintetét a távcsövön keresztül az égboltra emelte. Ha ugyanis Galilei a távcsövön keresztül lát, és idegen bolygókra, mindenekelőtt a Holdra tekint, elsősorban magát a Földet látja. Galilei a Hold felszínét vizsgálja, és megállapítja, hogy az nem Arisztotelész kvintesszenciájának⁸ kristályos simaságával és gömbölyűségével rendelkezik, hanem durva és szakadozott, mint egy földi táj. Galilei azt írja: „a Hold felszíne nem lapos, hanem kisímtott, érdes és egyenetlen; és mint maga a Föld felszíne is, jelentékeny magaslatokkal, mély gödrökkel és törésekkel zsúfolva van mindenfelé.”⁹ Vagy sötét foltokat és világos zónákat fedez fel a Holdon, és konstatálja: „ehhez nagyon hasonló látványban van részünk itt a Földön napkelte körül, amikor a völgyeket még nem öntötte el a fény, de a hegyeket, melyek keretezik őket, a Nappal ellentétes oldalon már-már ragyogóan fényleni látjuk: ahogy a földi mélyedések árnyai, a Nap emelkedését követve, összemennek, ugyanígy a holdbéli foltok is a fényes rész növekedtével elvesztik sötétségüket.”¹⁰ Ilyen módon azzal a megfontolással lehetne folytatni a példák sorát, hogy a Hold úgy világítja meg a Földet, ahogy a Föld a Holdat, hogy a Hold úgy kel fel és nyugszik le a Földön, ahogyan a Föld a Holdon. Mindenesetre úgy tűnik, lényegében a következő a helyzet: mikor Galilei a távcsövön keresztül nézi a Holdat, nemcsak egy másik Földet pillant meg, hanem egy világot. Ebben a pillanatban [és pillantásban] maga a világfogalom változik meg. A Föld és az égitest közti differencia eltűnik, a Föld úgy jelenik meg, mint csillag a csillagok között, a Föld többé már nem „váladék a világ sarából és üledékéből”, hanem a világok sokasága közti világgá vált.

A megfigyelés és önmegfigyelés egysége nem utolsósorban magához a megfigyelt kondicionálásához vezet, és mélyen a *Siderius Nuncius* szövegstruktúrájába nyúlik bele. Ezért szüntelenül olyan formulákra lehet bukkanni, mint: ez vagy az a tárgy az égen „vastagabb”, és bár nem magára a tárgyra, inkább a mi tekintetünkre vonatkozva; akárki a Holdról a Földre tekintene, ezt vagy azt látná; „ha azt úgy állítjuk [...], hogy ezek vagy azok a feltételek teljesültek, akkor megállapíthatjuk, hogy...”.¹¹ Eddig az egységig és megfogalmazásig, eddig a szintaktikai rendig tehát egy bizonyos távcsőeffektust lehet felismerni, egy olyan távcsőeffektust, amely a megfigyelési pozíció álláspontjának, azaz a kijelentés szubjektumának viszonylagosságában, hipotetikusságában vagy kondicionalizálásában rejlik. A helyes megfigyelés csak a megfigyelt feltételezettségében fejezhető ki; és ahogyan egy kopernikuszi rendszerben minden megfigyelőnek hozzá kell gondolnia a saját megfigyelési pozíciójának mozgalmasságát és azzal együtt relativitását is, úgy minden leírás, minden megfigyelés feltételezett és egy önreferenciális folyamatba zárt. Ebben a „tekintetben” a távcső, amely az égboltra irányul, valójában egy kopernikuszi eszköz, azaz egy közeg vagy médium egy kopernikuszi világ elő-

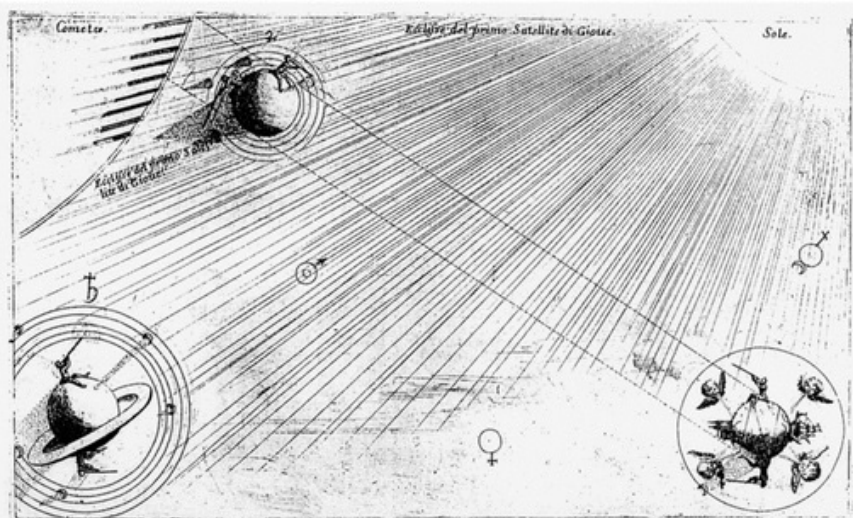
⁸ [Itt az „ötödik létező” latin fordításának értelmében Vogl inkább a görög τὸ ἄπειρον kifejezésre utal. A simaság (Glätte) és a gömbölyűség (Rundung) a teljes és befejezett állapotra és anyagra egyaránt vonatkozik az asztronómia szférikus elmélete szerint.]

⁹ GALILEI, *Siderius Nuncius*, 240.

¹⁰ *Uo.*, 243.

¹¹ *Uo.*, 246–51.

állításához – a megfigyelő relativizál és mint megfigyelő figyel meg. Az új égbolt nemcsak egy konstelláció, azaz bolygók és csillagok szerkezete, amelyek új univerzumban (illetve pluri-unverzumban) oszlanak meg, hanem mindenekeleltt tekintetek konstellációja, egy egymást keresztező megfigyelésekből álló rendszer.

Mindez azt jelenti: aki Galileivel a távcsövön keresztül az égboltra tekint, egyszerre magára néz vissza; a látás ön-maga-látás, a megfigyelés önmegfigyelés, az elhelyezés ön-maga-elhelyezés. Ez a távcső – és ez egy további aspektus lenne a médiummá-válásában – egy konstitutív önreferencia intézménye által hoz létre [Vollzug] egy világot.

Harmadjára pedig egy anesztetikus terület előállításával. Az érzéki észlelés ezzel egy komplex folyamattá vált, és ez annak állapotát is érinti, amelyet a Galilei-féle távcső láthatóvá tesz. A látható dolgok területe ekkor egy konstitutív láthatatlansággal van összekapcsolva; e szerint egy további médium-transzformációhoz kapcsolódó tézisnek kell elhangoznia: egy történeti médiumanalízis kritikai pontja nem abban áll, ami a médiumokat láthatóvá, érezhetővé, hallhatóvá, észlelhetővé teszi, kevésbé a hírek és adatok esztétikájában, mint inkább ezeknek a folyamatoknak az anesztetikus oldalában. Így még egyszer fel lehet tenni a kérdést: mit lát Galileo Galilei, amikor távcsövét az égboltra irányítja? Mely láthatóságok azok, amelyeket Galilei megfigyel és aztán feljegyzésekben és szövegekben rögzít, a Hold felszíne, ismeretlen állócsillagok, a Tejút, a Jupiter holdjai? A *Siderius Nuncius* szövege nem hagy kétséget afelől, hogy amit Galilei lát, azt a távcső teszi észlelhetővé, és az nem egyszerűen a Nap, a Hold és a csillagok; sokkal inkább maga a látható és láthatatlan közti differencia megjelenése, vagyis a távcsövön keresztüli látás bizonyos módon egy másodrendbeli látássá vált.

Az Orion és Pleiádok csillagképeinek példáján, azok ábráját – a távcső szerint megjelölve – Galilei a következőképpen kommentálja: „Hogy ezeknek [a csillagoknak] elgondolhatatlan bőségeről egy vagy más bizonyítékot láss, elhatároztam: leírok két aszterizmust, hogy azok példáján megtélhesd a többit. Először úgy határoztam, hogy az egész Orion csillagképet raj-

zalom le; ám a csillagok hatalmas tömegétől, idő hiányában, visszariasztvá, más alkalomra halasztottam, hogy ehhez fogjak. Vannak ugyanis a rég ismertek közt, egyik és a másik fényrend határai közt elszórva, ötvennél többen [a *Siderius Nuncius* német fordításából Vogl hivatkozásában ez *ötszáznál többen*]; amiért is az Őv három és a Kard hat eddig ismert csillaga között nyolcvan más, ott lévő, most felfedeztetet tüntettünk föl; ezek távolságát, amennyire pontosan csak lehet, úgy adtuk vissza. Az ismerteket, vagyis a régieket a megkülönböztetés kedvéért nagyobbak festettük, és kettős vonallal húztuk körül. A többit, az eddig ismeretleneket, kisebbnek és egy vonallal jelöltük; fényességük különbségét is, amennyire lehetett, jelöltük.”¹² Galilei egészen explicite azt mondja: ami itt lejegyzésre kerül, az egyformán a látható és a láthatatlan, pontosabban: ez éppen a látható láthatatlanhoz való viszonyát dokumentálja. Itt tehát egy kettős képpel van dolgunk, egy képpel, amely Galilei tekintetét a távcső által adja vissza, és egyszerre egy másikkal, amely a látható és láthatatlan differenciáját sematikusan rögzíti.

Itt nyilvánvalóan az ér véget, ami – ahogyan Blumenberg megfigyelte – az antikvitástól egészen a középkorig a „láthatóság posztulátumának” számított: hogy ugyanis az ember szervi berendezése elegendő a természet és a kozmosz megismeréséhez. Ezzel szemben Galilei távcsőtekintetében egy variábilis láthatóság kerül felszínre, a láthatóság egy változó horizontja, feltűnik a láthatatlanságon egy sötét háttér is, amely mélyen beavatkozik a látható dolgok megjelenítésébe. Ez a változás (más tényezők, mintegy a perspektivikus konstrukció mellett) éppen a távcsővel és annak új használati módjával áll kapcsolatban. A tekintet ekkor éppen a tekintettől megvontra vonatkozik, olyan folyamatba kapcsolódik be, amely minden látható adattal csak a láthatatlan és az elrejtett felmérhetetlenségére szólít fel. Galilei a *kopernikuszi rendszerről írott levelében* így fogalmaz: „nem gondolhatják, hogy ez, azon mélyebb fogalmak megértése miatt, amelyek az égbolt térképeiben vannak megírva, elegendő a Nap és a csillagok fényének magába gyűjtéséhez és azok felkelésének és lenyugvásának szemléléséhez: mert ez mind a napnál világosabban van ott az állatok és képzetlen tömeg szeme előtt is. Mindezek mögött azonban olyan mély titkok és olyan fenséges gondolatok rejtőznek, hogy a legélesebb elmék százainak virrasztása és fáradozása még ezeréves kutatómunkával sem volt képes teljesen áthatolni rajtuk. Ezáltal az, amit a látás pusztá érzéke ad számunkra, csak a csodákhoz mérhető, amelyeket az értelem fedez fel az égbolton.”¹³ Amit tehát a távcső látni enged, az a látható és láthatatlan differenciája; amit pedig létrehoz, mindenekelelt láthatatlanság, látható láthatatlanság. A szem és a pusztá látszat hatályon kívül kerülnek, és egy pillantástól megfosztott pótolhatatlan *még-nem* áll szemben a látszólagos optikai nyereséggel. Hans Blumenberg erre Galilei ismeretfogalmán belül mint antinómiára hivatkozott, ennél fogva ez a távcső médiummá-válásában az effektusok egyikeként vált megragadhatóvá. Egyrészt a távcső növeli a láthatóságot, az empirikus tapasztalatokban megmutatózó többletet produkál, és bizonyos evidenciákat szállít a kopernikuszi rendszer számára; másrészt éppen ezt az evidenciát kezdi ki, és kérdőjelezi meg a távcsőeffektus: ekkor minden láthatóság az ideiglenesség stigmáját kezdi hordozni, valamennyi láthatóságot a láthatatlanság óceánja övez, az összes látható még esetleges, még mindig és egyre inkább egy nem észlelhető és nem ismert keretezi azt. Ezért az antinómia: amíg egyrészt a távcsövön keresztül tekintet szolgáltat igazolást meghatározott hipotézisekhez (mintegy a kopernikuszi

¹² *Uo.*, 253f.

¹³ Vö. BLUMENBERG, *Das Fernrohr und die Ohnmacht der Wahrheit*, 21. és 38.

rendszerhez) és amíg ezzel a bizonyítási eljárás voltaképpen a láthatóság empíriájának mint az igazság utolsó instanciájának szolgáltatja ki magát, addig éppen ez a láthatóság egy rendkívül problematikus, kérdéses, veszélyes és kockázatos opció marad, és bizonytalanságokkal keresztezett, véletlenektől függő, megtévesztésektől (és optikai csalódásoktól is) fenyegetett, valamint kitakarások által relativizált. Állandóan az ideiglenességnek egy nyoma: minden igazságot, amely a távcső által jelenik meg, a még fel nem fedezett igazságok képszegélye¹⁴ vesz körbe – a „számtalan igazság, amely még felfedezhető”, ahogyan Galilei írja. Ez egy olyan tudományos szüleményként is érthető, amely az érzéki evidencia és az absztrakció közti dilemmába rendezkedik be. Ez egy médiatörténeti argumentummal ér fel: a Galilei-távcső médiummá-válása a láthatóval egyszerre létrehoz egy láthatatlant is, egy nem-észlelhetőt és anesztetikust, ez a szemléletesség minden egyes elmélyülésével egy nem szemléletes tényállás mélységét produkálja – mindenestre Galilei távcsöve óta az ég többé már nem csillogó szilánkokkal bevont boltozat, hanem mindenekelőtt egy felmérhetetlen, sötét mélység.

Ezekkel a tézisekkel egy behatárolt, lokális történeti szituációt kell körvonalazni, egy olyan szituációt, amelyben végbement a távcsőnek az egyszerű optikai műszerből a médiumba való transzformációja: tehát a távcső médiummá-válása. Ehhez a médiummá-váláshoz különböző és teljességgel heterogén feltételek voltak szükségesek: egy technológia, amely a holland csiszolt lencséből származik; egy (eleinte anonim) műszer feltalálása, amely két, egy csőben egymás mögé befoglalt lencsével egy bizonyos nagyítási hatást hoz létre; egy új tudás, mégpedig a kopernikuszi hipotézisek, amelyek a Galileinél lévő távcsőnek egy új alkalmazási területét határozták meg; meghatározott kísérleti gyakorlatok, amelyek Galileinél a távcső példáján történő látás kísérletére vonatkoznak; egy fizikai tudás, ami az optikai problémafelvetés megfogalmazásában fejeződik ki; végül egy meghatározott feljegyzési és ábrázolási mód, amely Galileinél a lejegyzések ábrázolásaiban, aztán a szövegek és a képek viszonyában jön létre. Valószínűleg még további momentumokat kellene igénybe venni, a perspektíva törvényeit, amelyek a látást és az ábrázolást is meghatározzák Galileinél; valamint talán még – egy szélesebb körben – a könyvnyomtatást, ami a távcsőeffektusokat azonnal a circuláló tudás egy faktumává teszi. Az összes efféle momentum Galilei távcsövében gyűlik össze, amely ezért többé már nem egy egyszerű dolog, hanem egy materiális és diszkurzív, gyakorlati és teoretikus tényállásokból álló komplex szerkezet.

Amennyiben tehát itt olyan transzformációkról van szó, amelyek meghatározott tényállásokból és intézményekből médiumot hoznak létre, az azt jelenti – és ez egy negyedik vagy ötödik tézis lenne –, *hogy nincsenek médiumok*, legalábbis egy szubsztanciális és történetileg tartós értelemben. A médium fogalmát tehát – mindazt, ami a médiumok mibenlétét, cselekvését, funkcióját, hatásait, a kulturális és társadalmi gyakorlatokon belül elfoglalt helyét, valamint kultúrtechnikaként betöltött szerepét kiteszi – nem lehet egy alapvető definícióra, egy egyszerű mintára vagy tárgyra redukálni. A médiumok nem egyszerűsíthetők le egy meghatározott technológiára (mint a könyvnyomtatás vagy az elektromosság), egy meghatározott műszerre vagy készülékre (mint a teleszkóp, telegráf vagy telefon), szimbolikus formákra (mint a perspektíva a festészetben), a legtágabb értelemben vett műfajokra (irodalom vagy film), egy intézményre (színház), egy szociális funkcióra (tömegmédiumok) vagy meghatározott szimbólumokra (alfanumerikus kód), és mégis mindegyikben ott burjánzanak. Az összes

¹⁴ [Az eredetiben a paszpartu [Passepartout] kifejezés szerepel, melynek 'álsruha' jelentése sem mellőzhető, valamint a fotográfiában használatos 'maszk' jelentésével is érdemes számolni.]

ilyen momentum beletartozik a médium fogalmába, azonban nem elegendő mindig magának a médiumoknak a funkcióját és fogalmát definiálni. A diszpozitív fogalmát (ahogyan az különböző módon Lyotard-nál, Foucault-nál vagy Baudrynál előkerül) ebben az összefüggésben lehet tárgyalni, a kérdést pedig a következőképpen lehet átfordítani: a médiumfunkciót csak mint heterogén momentumok összeállítását lehet megragadni, azokhoz a technikai apparátusokhoz vagy készülékekhez éppúgy hozzátartoznak, mint a szimbólumokhoz, institutionális tényállásokhoz, gyakorlatokhoz vagy meghatározott tudásformákhoz. Ezeknek a faktoroknak az összeállása vagy egybeesése dönt a felbukkanásról, egy médiumfunkció emergenciájáról, amelyet inkább történeti esettanulmányokban, mintsem egy készleten lévő médiumfogalom előfeltétele alatt lehet rögzíteni és leírni.

Egészen alapvetően: egy általános médiatörténet válik ennél fogva a történetírás egyik ügyévé, amelynek eseményei a szubjektív és objektív birtokviszony körében kölcsönösen képviseltetve vannak, és állandóan egy bizonyos kétértelműségben prezentálódnak. A médiumok egy történetét azoknak a történeteknek az árnyéka kíséri, amelyek a médiumokat újra alkotják, újra lehetővé teszik, alkotják: legyen ez akár az írás története, amely egyszer a történelem és mítosz különbségét állította elő; vagy a könyvnyomtatásé, amelynek „tipográfiai perzisztenciája” maga szabadította fel a növekvő tudás történetének lehetőségét.¹⁵ A médiumok történetének esetében tehát a médiumesemények kettős értelemben vett történetéről van szó, olyan eseményekéről, amelyek az események produkciójáról, ábrázolásáról és megfogalmazásáról döntenek. Mindig más módon mondanak hasonlót azok a fordulatok is, amelyek azt állítják, hogy a médium az üzenet, hogy médiumok határozzák meg a helyzetünket, vagy azt, hogy mindent, amit tapasztalunk és tudunk, csak médiumok által tapasztaljuk és tudjuk. Ebben a tekintetben egy médiatörténetnek nem egyszerűen műszerekkel vagy kulturális gyakorlatokkal van dolga, hanem egyszerűen azokkal az eseményekkel, amelyek médiumok által kommunikálnak, azáltal, hogy ezek specifikus módon vannak összeköttesben. A médiumok olvashatóvá, hallhatóvá, láthatóvá, észlelhetővé tesznek, hogy mindezt azonban azzal a törekvéssel, hogy önmagukat és az összes ilyen érzékelhetőségben való konstitutív részesedésüket kioltásák, és ezzel mintegy észlelhetetlenné, anesztetikussá – vagy inkább: a priorivá – váljanak. Talán ezért lehet kijelenteni, hogy ebben egy általános meghatározás rejlik a médiumok (történeti) megfigyelése számára, amely megfigyelés maga is ellenszegül a történelmen túli médiumok általános definíciójának és meghatározásának. Az apparátusok, szimbolikus rendek és intézmények éppen azon kétértelmű médiummá-válása, tehát az a vál(toz)ás, amelyik a betűrendből az írás médiumát, a mozgatható betűkből a könyvnyomtatás médiumát vagy csiszolt lencséből optikai médiumot hozott létre, nem ítélt meg eleve, hiszen csak esetről esetre, mindig különböző módon, különféle feltételek, tényezők és összetevők szerkezetén keresztül megy végbe. Itt ezekből a feltevésekből kiindulva kell tehát egy kettős javaslatot tenni, mégpedig egy általános médiumfogalmat háttérbe szorítani, és ahelyett mindenkor történetileg szinguláris konstellációkat szemlélni, amelyekben a dolgok metamorfózisát, szimbólumrendszereket vagy a médiumokhoz tartozó technológiákat lehet rögzíteni. Ezekkel a tézisekkel – amelyek szerint a médiumok tartós értelemben nem létez-

¹⁵ Jack GOODY – Ian WATT, Az írásbeliség következményei = *Szóbeliség és írásbeliség: A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, szerk. NYÍRI Kristóf – SZÉCSI Gábor, Áron Kiadó, Bp., 1998, 114–22.; Elizabeth L. EISENSTEIN, *Die Druckerprese, Kulturrevolutionen im frühen modernen Europa*, Springer, Wien, 1997, 72–81.

nek, a médiumok az érzékek denaturálását és ezzel azoknak egy történetét teszik lehetővé, a médiumokat a világlétrehozás önreferenciális érzékeiként lehet érteni, valamint a médiumok mindenekeelőtt az általuk produkált anesztetikus tér által is definiálhatók – bizonyára olyan keretnek kell kirajzolódnia, amelyben a médiumtörténet egy mindig diszkontinuus médiummá-válás eseményein keresztül épül fel.

Fordította: PATAKI VIKTOR

JELENET II. 2012. OLAJ.FA. 30×24 CM